

Etapele finale ale culturii vechi românești în regiunile de la est și sud de Carpați

Dan Gh. Teodor

Résumé: *Un des accomplissements les plus importants des recherches archéologiques entreprises dans les régions de l'est et sud des Carpathes a été la découverte d'une vieille culture roumaine, de type Dridu, datée vers la fin du siècle X et le début du prochain. A l'occasion des investigations archéologiques amples faites en majorité dans les régions de l'est des Carpathes, on a pu préciser les étapes les plus précoces dans l'évolution de cette culture, mettant en évidence son origine locale. Les étapes précoces de cette culture roumaine ancienne ont été peu documentées par des découvertes dans les régions du sud des Carpathes.*

Aussi importantes sont les précisions sur les étapes tardives de l'évolution de la culture roumaine ancienne. Les recherches archéologiques faites dans les régions de l'est des Carpathes ont définies l'aspect culturel de la deuxième moitié du siècle XI, nommé de type Epureni, qui a été continué par la culture de type Răducăneni, des siècles XI-XII. L'aire de propagation pour ces aspects de culture matérielle n'est pas très bien délimitée, ses objectifs sont concentrés premièrement sur le Plateau Centrale de Moldavie.

A présent, les aspects culturelles contemporaines avec ceux de Moldavie ne peuvent pas être bien précisés et dans les régions du sud des Carpathes. En échange, ils sont attestés par de nombreux vestiges dans les régions entre le Danube et la mer, en Dobrogea.

L'absence des vestiges dans les étapes tardives de la culture roumaine ancienne dans les régions du sud des Carpathes (les siècles XI-XII) peut être dû soit au déficit des recherches archéologiques de terrain, soit à l'inconsistance des encadrations chronologiques et culturelles pour une des découvertes qui pourraient appartenir à la période respective.

En dépit de la présence des différents groupes de migrants turaniques, il y a quand même des preuves suffisantes et convaincantes dans les régions de l'est et du sud des Carpathes pour l'existence de la population roumaine ancienne pendant les siècles XI-XII.

Mots clef: *la vieille culture roumaine, les cultures Dridu, Epureni, Răducăneni, des siècles X-XII.*

Cuvinte cheie: *cultura veche românească, culturile Dridu, Epureni, Răducăneni, secolele X-XII.*

Cu aproape o jumătate de secol în urmă, întemeiat pe rezultatele obținute prin cercetările întreprinse în așezarea de la Dridu-Ialomița, profesorul I. Nestor introducea pentru prima oară în literatura arheologică românească noțiunea de cultură de tip *Dridu*, atribuind-o populației vechi românești¹.

Într-o vreme când investigațiile întreprinse în scopul unei mai bune cunoașteri a procesului de etnogeneză românească erau puțin numeroase iar informațiile obținute destul de limitate și nu îndeajuns de lămuritoare, studierea epocii de formare a poporului și limbii române ridica în mod firesc o serie de întrebări care nu-și puteau găsi atunci răspunsurile așteptate. De aceea și concluziile formulate de unii specialiști privitoare la anumite aspecte ale culturii vechi românești, cum ar fi aria de răspândire, încadrarea cronologică, etapele ei de evoluție, tradițiile locale sau elementele și influențele eterogene din conținutul său, nu puteau fi decât provizorii.

În legătură cu aspectele menționate este necesar să precizăm că autorul conceptului de cultură veche românească de tip *Dridu*, pornind de la o serie de observații stratigrafice, tipologice și comparative, vizând totodată și conținutul orizontului cultural atestat în cetățile bizantine din Dobrogea, încadra civilizația *Dridu* din punct de vedere cronologic către sfârșitul secolului al X-lea și eventual la începutul celui de al XI-lea, sugerând chiar o posibilă datare mai timpurie². Ulterior, I. Nestor considera că, prezența elementelor de civilizație bizantină identificate în conținutul culturii *Dridu* și răspândirea sa în aproape toate regiunile de la nordul Dunării de Jos era în primul rând consecința unei continuități seculare, dar și a legăturilor directe care s-au manifestat odată cu revenirea dominației bizantine în regiunea Dunării de Jos, instaurată în urma victoriilor militare obținute de împăratul Ioan Tzimiskes și a urmașilor săi³.

¹ Nestor 1958, 371-372.

² Nestor 1958, 376.

³ Nestor 1965, 25-27.

Ulterior, E. Zaharia autoarea monografiei dedicată aşezării eponime a considerat că respectiva cultură materială trebuie încadrată cronologic mai larg, în limitele secolelor VIII-XI d.Hr., legând-o evolutiv de aspectele mai timpurii de tip Bratei⁴. În felul acesta, respectivei culturi i se asigura o veche origine locală, înlăturându-se *de facto* ipoteza unei eventuale emigrări din sudul Dunării a purtătorilor ei. Era un răspuns prompt dat concluziilor unor arheologi contemporani, exponenţi a unor mai vechi teorii migraţioniste.

La puţină vreme după descoperirile de la Dridu, atât în Muntenia⁵, dar mai ales în Moldova⁶ au fost identificate şi cercetate sistematic numeroase obiective identice sub aspectul conţinutului lor cultural fiind, în general, încadrate cronologic în aceeaşi perioadă de timp.

În ansamblul amplelor cercetări arheologice, care au avut ca rezultat în regiunile de la E de Carpaţi, pe lângă descoperirea unor numeroase obiective datând din secolele X-XI şi identificarea unui număr considerabil de aşezări şi necropole aparţinând secolelor VIII-IX d.Hr.⁷ s-a putut demonstra pe baza dovezilor scoase la iveală, nu numai o evidentă continuitate de locuire autohtonă în regiunile respective, ci şi existenţa unui aspect cultural mai timpuriu, definit în mod firesc ca *predridu* sau *protodridu*, argument hotărâtor în demonstrarea genezei şi evoluţiei locale a culturii vechi româneşti⁸.

În pofida acestor rezultate, până în prezent în regiunile dintre Carpaţi sudici şi Dunăre obiectivele datând în mod cert din perioada secolelor VIII-IX lipsesc în unele zone sau sunt extrem de rare şi insuficient cercetate. În felul acesta, în regiunile Munteniei şi Olteniei etapele timpurii din evoluţia culturii vechi româneşti rămân aproape neprecizate. Desigur, în regiunile menţionate nu poate fi vorba în această vreme despre un real fenomen de depopulare ci, credem mai curând că situaţia înregistrată se datorează carentei investigaţiilor destinate cunoaşterii realităţilor etno-demografice şi culturale din această parte a ţării, unor insuficiente analize a unor descoperiri susceptibile de a fi raportate totuşi perioadei secolelor VIII-IX, sau chiar unor încadrări cronologice eronate. De altfel, câteva descoperiri ceramice izolate din unele aşezări, precum şi anumite complexe funerare aparţinând unor necropole din regiunile amintite⁹ vădesc prin trăsăturile lor o posibilă încadrare cronologică mai timpurie decât a vestigiilor din aşezarea eponimă de la Dridu, fapt de natură să aducă în discuţie o nouă abordare, comparativă cu situaţia înregistrată în regiunile carpato-nistriene.

O situaţie oarecum similară se înregistrează şi în ceea ce priveşte etapele finale ale culturii vechi româneşti. Aşa cum am mai menţionat, aspectul clasic al evoluţiei culturii *Dridu* este îndeobşte datat în secolul al X-lea cu eventuale prelungiri până în primele două-trei decenii ale secolului al XI-lea.

Care este însă evoluţia ulterioară a culturii vechi româneşti ?

Din cercetările arheologice întreprinse până în prezent reiese că, în afară de situaţia din regiunea Dobrogei, singurele obiective datând cu certitudine din întregul secol al XI-lea au fost descoperite numai în regiunile carpato-nistriene. Întrădevăr, ca urmare a cercetărilor sistematice întreprinse în aceste regiuni s-a putut identifica aspectul cultural de tip *Epureni* (după aşezarea eponimă din judeţul Vaslui), datat în mod cert numai în secolul al XI-lea¹⁰. S-a demonstrat că aspectul cultural menţionat derivă din cultura clasică de tip *Dridu*, etalând pe lângă elemente specifice secolelor X-XI şi alte elemente noi, îndeosebi în ceramică, unelte, locuinţe etc., prezentând trăsături care nu se mai regăsesc în aspectul anterior.

Aspectul de tip *Epureni* nu este deocamdată atestat în foarte numeroase obiective, ci doar în aşezările de la Murgeni-Vaslui¹¹, Brădiceşti¹² şi Hlincea II- Iaşi¹³, Şendreni-Galaţi¹⁴, Durleşti¹⁵, Hansca şi Moleşti – Ialoveni¹⁶, Măşcăuţi¹⁷, Lucaşeuca¹⁸ şi Pohârnicieni-Orhei¹⁹, la care s-ar putea adăuga şi unele complexe funerare

⁴ Zaharia 1967, 138-139.

⁵ Zaharia 1967, 109-110, 114.

⁶ Teodor 1968, 227-228; Teodor 1978, 100-129.

⁷ Teodor 1969, 266-303, fig. 3-5; 14-15; 19-26; Teodor 1978, 67-91.

⁸ Nestor 1963, 406.

⁹ Toropu, Stoica 1972, 163-188; Toropu 1976, 150-155, 167-199; Dolinescu-Ferche, Ionescu 1976, 419-430; Comşa 1978; Mitrea 1988, 94-139; Mitrea 1989, 145-219; Sârbu *et alii* 1996, 106-120.

¹⁰ Teodor 1987, 141-168.

¹¹ Coman 1973, 45-59; Coman 1980, 186-187.

¹² Spinei 1982, 86, nota 72 a.

¹³ Petrescu-Dîmboviţa *şi colab.* 1953, 312-313; Petrescu-Dîmboviţa *şi colab.* 1954, 235-239; Petrescu-Dîmboviţa *şi colab.* 1955, 687-693.

¹⁴ Teodor 1967, 129-135.

¹⁵ Tentiuc 1994, 253-265.

¹⁶ Postică 1994; Tentiuc 1994, fig. 7/1,5; 9/3-4; 16/1, 4,15, 17, 20, 23; 17/3-6, 8,10-12, 20; 18/24-26, 30-31; 19/5-6, 12; 21/1-2,8-9, 11,14,19,22;22/1-7,9,11; 27/1-21;28/1-19.

¹⁷ Tentiuc 1996, 32-36,48, 55, 62,71, 87-88, 108, 113-115, 120-122, fig.4; 5; 6; 7/3-6; 16/21; 21/10; 23/1-5, 7; 24; 25; 26; 29/1-11; 30/5.

descoperite la Arsura²⁰ și Pâhnești-Vaslui²¹, Brănești-Orhei²² sau Hansca-Ialoveni, punctele Limbari²³ și Căprăria²⁴.

În regiunile Munteniei și Olteniei obiective similare celor de la E de Carpați de tip *Epureni*, databile în a doua jumătate a secolului al XI-lea lipsesc până în prezent. Descoperirile de la Dridu-Metereze-Ialomița²⁵, București-Bragadiru²⁶ sau de la Zimnicea-Teleorman²⁷, invocate ca aparținând secolului al XI-lea, datează în realitate, fie din ultimul sfert al secolului al X-lea și începutul secolului al XI-lea, fie chiar din secolele XII-XIII. Situația se repetă deci, ca și în cazul obiectivelor din secolele VIII-IX și credem că și pentru veacul al XI-lea realitatea înregistrată ar putea fi consecința unor carențe a cercetărilor arheologice sau a unor încadrări cronologice necorespunzătoare a descoperirilor, neputând fi vorba de un fenomen de depopulare pe zone geografice considerabile ca întindere.

Pornind de la descoperirile din regiunile carpato-nistriene, aspectul cultural atestat la Epureni și în alte locuri trebuie considerat prin trăsăturile care îl caracterizează una din etapele tardive ale culturii *Dridu*, atestând astfel evoluția ei locală pe parcursul mai multor secole.

Fără îndoială, numărul obiectivelor de acest gen trebuie să fie în realitate mult mai mare decât cel cunoscut până acum în regiunile de la E de Carpați (avem în vedere și Muntenia și Oltenia), dar faptul că nu s-au întreprins săpături sistematice de amploare în mai multe așezări de tip *Dridu*, care ar fi putut oferi noi observații stratigrafice și vestigii caracteristice posterioare secolului al XI-lea, limitează deocamdată precizările în legătură cu o serie interesantă de aspecte ale problematicii discutate. Din acest motiv, rămân limitate și posibilitățile de a înțelege mai clar legăturile dintre aspectele *Dridu-Epureni* și cultura de tip *Răducăneni* din secolele XI-XII²⁸ pe care noi o considerăm o ultimă etapă din evoluția culturii vechi românești către cristalizarea ei în cultura materială specifică evului mediu românesc.

Deși s-au întreprins cercetări arheologice sistematice în mai multe obiective datând din perioada secolelor X-XI în regiunile carpato-nistriene, cunoașterea culturii de tip *Răducăneni* ridică totuși și aici unele întrebări care, în stadiul actual al investigațiilor nu-și găsesc însă răspunsuri pe deplin mulțumitoare.

Până în prezent cercetările efectuate în această direcție limitează aria de răspândire a acestei culturi doar în Podișul Central Moldovenesc, zonele de stepă colinară dintre râurile Elan și Horincea, bazinele inferioare ale Bârladului, Bahnei și Răutului și bazinul vestic al Nistrului Mijlociu²⁹. În Colinele Tutovei, în zonele de la V de Siret, în Bucovina sau în regiunile sudice dintre Carpații Orientali și Nistru obiectivele culturii *Răducăneni*, cu o excepție sau două descoperiri inedite (la Suceava-Șipot și Sărata-Neamț), lipsesc total.

Trăsăturile fundamentale care caracterizează conținutul acestei culturi a putut fi bine studiat doar pe baza vestigiilor scoase la iveală de către cercetările întreprinse la Răducăneni³⁰, Hlincea II³¹ și Brădicești-Iași³², Oltenesti³³ și Bârlălești-Vaslui³⁴, precum și la Hansca³⁵, Durlești³⁶ și Molești³⁷ în zonele dintre Prut și Nistru. Probabil aceleași culturi i-ar putea fi raportate și unele complexe funerare din amintitele necropole cercetate la Hansca-Căprăria și Limbari.

Dacă în ceea ce privește tipul de locuință și cuptor precum și o serie de unelte specifice culturii *Răducăneni* nu prezintă deosebiri pregnante în comparație cu cele atestate în aspectele culturale anterioare,

¹⁸ Tentiuc 1996, 45, 64, 83, 115-116, 121, fig.17/1-2; 18/20-23; 19/1, 3-4, 8-10, 13, 15.

¹⁹ Tentiuc 1996, 44, 45, 64, 70-71, 75-77, 113, 121, fig. 8/1, 4; 16/123; 17/18.

²⁰ Teodor 1988, 52.

²¹ Spinei 1982, 86, nota 70.

²² Fedorov, Cebotarenco, Velikanova 1984.

²³ Hâncu 1970.

²⁴ Hâncu 1973.

²⁵ Mihaile 1983, 439-445; Ioniță 1998, 305-382.

²⁶ Turcu 1981, 30-46.

²⁷ Zaharia 1996, 82.

²⁸ Teodor 1962, 723-731; Teodor 1963, 197-205.

²⁹ Spinei 1982, 86.

³⁰ Teodor 1962, 723; Spinei 1982, 86-87.

³¹ Petrescu-Dîmbovița și colab. 1953, 316-320; Petrescu-Dîmbovița și colab. 1954, 240-242.

³² săpături C. Iconomu 1977-1979, inedite.

³³ Spinei 1972, 133-141.

³⁴ Spinei 1985, 98, 104-105, 128-129, 171-176, 182-183, 189-195, 212-213, fig. 9; 11/6, 10; 17/1,3; 18; 19/1, 3, 5, 8-13; 23/3, 9, 11.

³⁵ Postică 1994.

³⁶ Tentiuc 1994, 253-265.

³⁷ Tentiuc 1996.

ceramica etalează în schimb unele modificări relative la forme, ornamente și tehnică de lucru, deși o bună parte din olărie mai conservă încă destule trăsături ale produselor de tip *Dridu* din secolele X-XI. De asemenea sunt atestate unele elemente și influențe eterogene noi, consecință a contactelor stabilite între autohtoni și unele grupuri nomade de turanici³⁸.

Ca și în cazul aspectului de tip *Epureni* vestigii care ar putea fi atribuite perioadei corespunzătoare de tip *Răducăneni*, în general, lipsesc deocamdată în Muntenia și Oltenia. Unele apropieri tipologice ar putea fi făcute doar cu unele din vestigiile descoperite la *Dridu-Metereze*, semnalându-se astfel posibile vestigii de acest gen și în alte părți de la S de Carpați. Absența unor asemenea obiective în zonele menționate ar trebui desigur clarificată, după părerea noastră nefiind vorba de o depopulare pe zone extinse între Carpații sudici și Dunăre. Lipsa vestigiilor datând din secolele XI-XII în anumite areale, atât de la E de Carpați dar mai ales în cele de la S, ar putea fi explicată pentru perioada respectivă doar prin existența unor cauze obiective, ținând de puținătatea cercetărilor de teren și de inconsecvența încadrărilor cronologice și culturale ale vstigiilor scoase la iveală.

Desigur, nu este exclus ca, datorită recrudescenței fenomenului marilor migrații din veacurile XI-XII, o parte din populația locală din unele zone să-și fi restrâns arealul ei de locuire în anumite forme de relief mai bine protejate, precum cele intens împădurite sau cele submontane mai înalte, ocolite de obicei de migratori.

Cercetarea etapelor finale ale culturii vechi românești rămâne încă prioritară, necesitatea precizării cu deosebire a evoluției ei târzii, putând oferi posibilități sporite de a înțelege corect unele aspecte ale transformărilor multiple și profunde petrecute în sânul societății locale în drumul ei către structurile evului mediu.

Bibliografie

- Coman, G. 1973, *Murgeni. Contribuții la istoria unei vechi așezări*, Iași.
- Coman, G. 1980, *Statornicie, continuitate*, București.
- Comșa, M. 1978, *Cultura materială veche românească (Așezările din secolele VIII-X de la Bucov-Ploiești)*, București.
- Sârbu, V., Damian, P., Alexandrescu Em., Safta E., Damian, O., Pandrea S., Niculescu Al. 1996 *Așezări din zona Căscioarele- Greaca-Prundu, mileniul I î.Hr. - I d Hr.*, Brăila.
- Dolinescu-Ferche, S., Ionescu, M. 1976, *La nécropole du VIIIe siècle à Frățești- Giurgiu*, Dacia, N.S. 16, 163-188.
- Fedorov, G.B. , Cebotarenco, G.F., Velikanova 1984, *Branеșтskii mogil'nik X-XIV v*, Chișinău.
- Hâncu, I. 1970, *Limbari-srednevekovi mogi'lnik XII-XIV vekov v Moldavii*, Chișinău.
- Hâncu, I. 1973, *Kăprăria-pamjatnik kul'tury X/II vv*, Chișinău.
- Ioniță, A. 2000 (1996-1998), *La ceramique du haut Moyen Age de Dridu La Metereze (dep. de Ialomița)*, Dacia, N.S. 42, 305-382.
- Mihai, V. 1983, *Cercetările de la Dridu-La Metereze (jud. Ialomița) (1979-1980)* Materiale, 439-445.
- Mitrea, B. 1988, *La nécropole birituelle de Sultana. Résultats et problèmes*, Dacia, N.S. 32, 1-2, 91-140.
- Mitrea, B. 1989, *Das Gräberfeld aus dem VIII. Jahrhundert von Izvorul, jud. Giurgiu (I)*, Dacia, N.S. 33, 1-2, 145-220.
- Nestor, I. 1958, *Contributions archéologiques au problèmes de Proto Roumains. La civilisation de Dridu. Note préliminaire*, Dacia, N.S. 2, 371-382.
- Nestor, I. 1963, *Le données archéologiques et le problème de la formation du peuple roumain*, RRH 3, 3, 383-423
- Nestor, I. 1965, *Revelația unor vestigii arheologice*, MagIst 3, 6 (20), 25-27.
- Petrescu-Dîmbovița, M. și colab. 1953, *Șantierul Hlincea-Iași*, SCIV 4, 1-2, 312-334.
- Petrescu-Dîmbovița, M. și colab. 1954, *Șantierul Hlincea –Iași*, SCIV 5, 1-2, 233-256.
- Petrescu-Dîmbovița, M. și colab. 1955, *Șantierul Hlincea-Iași*, SCIV 6, 3-4, 687-712.
- Postică, Gh. 1994, *Românii din codrii Moldovei în evul mediu timpuriu*, Chișinău.
- Spinei, V. 1972, *Săpăturile arheologice de la Oltenesti*, Carpica 5, 133-141.
- Spinei, V. 1982, *Moldova în secolele XI-XIV*, București.
- Spinei, V. 1985, *Realități etnice și politice în Moldova Meridională în secolele X-XIII. Români și turanici*, Iași.
- Tentiuc, I. 1994, *Cercetări în așezarea medievală Durlești-Valea Babei*, ArhMold 17, 253-265.
- Tentiuc, I. 1996, *Populația din Moldova Centrală în secolele XI-XIII*, Iași.
- Teodor, Gh. D. 1962, *Săpăturile de la Răducăneni*, Materiale 8, 723-731.

³⁸ Spinei 1985, 98-99; Teodor 2001, 292-293.

- Teodor, Gh. D. 1963, *Câteva observații în legătură cu căldările de lut descoperite la Răducăneni*, SCIV 14, 197-205.
- Teodor, Gh. D. 1967, *Săpăturile de la Șendreni-Galați*, Danubius 1, 129-135.
- Teodor, Gh. D. 1968, *Contribuții la cunoașterea culturii Dridu pe teritoriul Moldovei*, SCIV 19, 2, 227-228.
- Teodor, Gh. D. 1969, *Unele probleme privind evoluția culturii materiale din Moldova în secolele VI-X*, Carpica 2, 266-303.
- Teodor, Gh. D. 1978, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI e. n.*, Iași.
- Teodor, Gh. D. 1987, *Așezarea feudală timpurie de la Epureni-Vaslui*, ArhMold 11, 141-268.
- Teodor, Gh. D. 1988, *Rituri și ritualuri funerare la est de Carpați în secolele V-XI (partea a II-a)*, MitMoldSuc 64, 5, 46-58.
- Teodor, Gh. D. 2001, *Civilizația românească-Cultura Răducăneni*, în Pascu Șt., Theodorescu R. (coord.), *Istoria Românilor*, III, București, 292-294.
- Toropu, O. 1976, *Romanitatea târzie și străromânii în Dacia Traiană sud-carpatică*, Craiova.
- Toropu, O., Stoica, O. 1972, *La nécropole préfeodale d' Obârșia-Olt (note préliminaire)*, Dacia, N.S. 16, 163-188.
- Turcu, M. 1981, *Cercetările arheologice de la Bragadiru*, CAB 3, 30-46.
- Zaharia, E. 1967, *Săpăturile de la Dridu*, București.
- Zaharia, E. 1996, *Dridu*, în Preda C-tin (ed.) *EAIVR*, II, (D-L), București, 81-83.